

SOVĚTIZACE ČESKOSLOVENSKÉHO MYŠLENÍ O VÁLCE PO ÚNORU ROKU 1948

Stanislav Polnar

Stanislav Polnar: The Sovietization of Czechoslovakian Thinking about War after February 1948

The presented paper deals with the development and the state of thought about the war in Czechoslovakia after 1948. It analyzes the influences of Marxist-leninist philosophy applied to the theory of military and military art. In addition to ideological issues, it also deals with institutional issues affecting the Sovietization of the Czechoslovak military. These include, for example, the subordination of Czechoslovak military education to Soviet models or the activities of Soviet advisors in the Ministry of Defense. It also notes changes in the operational thinking of Czechoslovakian soldiers, especially in the context of the development of nuclear weapons. The Czechoslovakian operational plans faithfully followed the Soviet superpower ambitions in the event of a global conflict.

Key words: Czechoslovakian military thought, theory of military, military art, Marxist philosophy, sovietization – operational plans

Úvodní poznámka

Není zásadního sporu o tom, že komunistický převrat v únorových dnech roku 1948 znamenal konec samostatného vývoje československého státu a společnosti, což se přirozeně nevyhnulo ani uvažování o válce a armádě. Mnohdy se zdá, že jednalo o myšlenkový stereotyp či opakovanou frázi. Lze však jen velmi nepřesvědčivě tvrdit opak, když teoretické vojenské myšlení a věda v nových podmínkách redukovaly svůj potenciál na pouhou obhajobu sovětských odborných názorů. Květnový IX. sjezd KSČ v roce 1949 znamenal i definitivní ukončení prací na možné variantě československé vojenské doktríny. Sovětské odborné myšlení se ve vojenské veřejnosti neprosazovalo pouze silou přesvědčivosti, nýbrž i za pomoci přidaného mocensko-politického faktoru. V době poúnorových represí se mohl kdokoliv, kdo zastával specificky národní postoje, velmi lehce dostat do podezření z obhajoby nacionalistických či antisovětských stanovisek. Jednoduše pak mohlo být vzneseno obvinění z nepřátelských protisovětských stanovisek a sabotování výstavby ozbrojených sil nového typu.¹ Přes to stojí za pozornost pečlivá analýza příčin i následků tohoto stavu a to právě proto, aby konstatování sovětizace vojenství nesklouzlo do roviny banálního klišé.

Předkládaná studie se opírá o dobové publikace z oblasti teorie vojenství a vojenského umění, odborné studie uveřejněné v periodiku Vojenská mysl a archivní dokumenty z fondů Vojenského historického archivu v Praze. Pro problematiku textu se jedná o poměrně dominantní zdroje zásadních informací, jelikož otázka československé vojenské vědy a souvisejícího myšlení o válce není v domácí historiografii systematicky zpracována.² O to více platí uvedené pro cizojazyčnou literaturu, jež je věnována období tzv. studené

1 Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Jan ŠACH, Československá armáda v prvním poválečném desetiletí: květen 1945 – květen 1955, Praha 2006, s. 156.

2 Například jinak velmi kvalitní monografie Válka a armáda v českých dějinách autorské dvojice Marie Koldinská a Ivan Šedivý, kterou vydalo Nakladatelství Lidové noviny v roce 2008, zpracovává uvedenou problematiku pouze jako součást celkového obrazu vývoje armády, společnosti a kultury.

války. Týká se to zejména literatury angloamerické proveniencí, která se soustředí na analýzu mezinárodních vztahů mezi supervelmocemi, přičemž otázkám vojenského myšlení v Československu nevěnuje žádnou pozornost.³ Nedostupnost ruských archivů lze pak označit za druhou stranu téže mince.

Věda a vojenství pod sovětským vlivem

Základy nových přístupů se přirozeně odvíjely od aplikace základních zásad marxisticko-leninské filozofie do oblasti vojenství, zejména z hlediska třídního pojetí společenské reality. Velmi výstižně to vyjádřil po roce 1948 široce přijímaný a uznávaný klasik sovětského vojenského myšlení a vojenské vědy M. V. Frunze.⁴ Novou koncepci charakterizoval ve svém referátu na I. všesvazové poradě Vojensko-vědecké společnosti SSSR v květnu roku 1925.⁵ Sovětské odborné myšlení nedělil dle učiněných vědeckých závěrů, nýbrž dle třídního zařazení jejich původců. Proto musely být odmítnuty názory skupiny starých carských odborníků, kteří upřednostňovali zkušenosti z I. světové války. Naopak preferovány měly být názory nového důstojnického sboru Rudé armády, kteří do velitelských funkcí vstoupili v období následné občanské války a pocházeli z dělnických nebo rolnických poměrů. Předmět zkoumání, tedy válka jako sociální a technický fenomén moderní společnosti, a metody k tomu použité neměly zásadního významu. Podobně Frunze formuloval i názory na podobu a povahu příští války. Budoucí ozbrojený konflikt vedený Sovětským svazem měl mít povahu revoluční, sociální a třídní a měl vést k porážce domácích i zahraničních nepřátel světového proletariátu. Marxistický koncept války předpokládal, že charakter války budoucí bude ze své podstaty totální a nevyhnutelný střet dvou navzájem se vylučujících politických a hospodářských společenských soustav. Jednalo se o přirozený důsledek skutečnosti, že ji měly vítězně vybojovat státy založené na třídním principu. Československá koncepce obrany a vojenství prosazovaná v reformním roce 1968 se odvíjela právě od kritiky tohoto konceptu nesmiřitelného ozbrojeného konfliktu, který mohl skončit jedině úplným vítězstvím či úplnou porážkou.

Frunze jako vojenský odborník, byť jednoznačně marxisticky ukotven, však nemohl konkurovat vlivu J. V. Stalina, jehož kult osobnosti ovlivňoval zejména v letech 1950 až 1953 i vojenskou vědu a umění. Právě Stalinovy názory na válku a vojenství se staly hlavním zdrojem, jímž do Československa pronikly závěry marxisticko-leninské vojenské vědy. Jednalo se zejména o názory sovětského vůdce na trvale působící činitele rozhodující výsledek války, které formuloval na základě porážky německých vojsk u Moskvy v zimě let 1941/1942.

Šlo o klíčové prvky systému: pevnost zápolí, morální stav vojsk, množství a kvalita divízi, armádní výzbroj a organizační schopnosti velitelského sboru. Na druhé straně je zřej-

3 Za všechny jmenujme: Zbigniew K. BRZEZINSKI, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Harvard 1962; Craig CAMPBELL – Sergey RADCHENKO, *The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War*, New Haven (Conn.) – London 2008; John Lewis GADDIS, *The Cold War: The Deals, The Spies, The Lies, The Truth*, London 2007; Norman A. GRAEBNER-Richard Dean BURNS – Joseph M. SIRACUSA, *America and the Cold War: A Realist Interpretation*, Praeger 2010 nebo Martin McCauley, *Origins of the Cold War 1941–1949*, Routledge 2016.

4 Michail Vasiljevič Frunze (1885–1925) byl bolševický politik, vojenský organizátor a velitel sovětských ozbrojených sil v ruské občanské válce. Jeho vrcholnou pozicí byla funkce lidového komisaře vojenství a námořnictva. Frunzeho vojenská akademie byla považována za jednu z nejlepších sovětských vojenských škol.

5 Michail Vasiljevič FRUNZE, *Výbraná díla*, Praha 1953, s. 322 a násl.

mé, že tato škála představovala významnou roli v celé německo-sovětské válce a utvářela do značné míry vojenský potenciál SSSR. I proto byly v československých podmínkách po roce 1948 široce rozpracovány a nabývaly mnohdy až dogmatickou či kultovní povahu. Pramenila z ní počáteční nevšimavost i podceňování síly a účinku nových jaderných zbraní. V Československu posloužila i k dílčím cílům zkoumání, například ekonomického potenciálu státu pro vedení válečného konfliktu, významu pevnosti zápolí i organizačních dovedností velitelského sboru,⁶ jenž nebyl na vysoké úrovni. Z důvodu politických čistek se průměrný věk důstojníka z povolání pohyboval v roce 1953 kolem 30 let a v naprosté většině se jednalo o vojáky bez válečných zkušeností.

V zásadě zůstávala sovětská a marxistická vojenská věda v zajetí ideologií pevně vymezeného rámce. Jejím základem byla úzká a pevná vazba na socialistický stát a společnost. Vojensko-odborné úvahy dále vycházely z myšlenky o podřadnosti vojenského myšlení v buržoazních státech, které díky své nižší úrovni ve vývoji ekonomických vztahů nemohly mobilizovat národní hospodářství pro vytvoření vítězné armády. Ta nebyla podporována ani vlastním obyvatelstvem, které se na obraně kapitalistického státu nechťelo podílet díky nedostatku politické a morální motivace. Dále lze hovořit o neostroti při rozlišování základních pojmů. Příkladem budiž první náčelník Hlavní politické správy generál Čeněk Hruška na I. ideologické konferenci vysokoškolských vědeckých pracovníků, která se konala v Brně na přelomu února a března roku 1952. Generál Hruška nečinil ve své přednášce rozdíl mezi vojenskou vědou a vojenskou doktrínou. Tyto pojmy navíc i volně zaměňoval s otázkou zevšeobecňování sovětských zkušeností zejména z ruské občanské a poté Velké vlastenecké války. Přesto však trvale označoval západní vojenské myšlení za nevědecké, přičemž však blíže neupřesnil, v čem tato nevědeckost spočívá.⁷ Technická vyspělost západních demokracií jako důležitý faktor pro úspěšné vedení moderního ozbrojeného zápasu však nebyla na druhé straně zmiňována vůbec. Nejednalo se o překvapující závěry, protože sovětsí autoři zevšeobecňovali zkušenosti z II. světové války, Koreje a Indočíny a následně v polovině padesátých let došli k závěru, že technika má ve válce pouze služebnou funkci. O výsledku ozbrojeného zápasu měly rozhodovat sice moderní technikou vyzbrojené masové armády, jejichž vítězství se však mělo opírat o vnitřní morální a politické přesvědčení, že budoucí válka bude spravedlivá.⁸

Závěrem vojenské sovětské vědy byla myšlenka, že k vítězství na bojišti vede pouze úzká součinnost všech druhů vojsk vybavených soudobými bojovými prostředky. Nicméně, to vše nebylo možné bez lidského faktoru disponujícího vysokou kázní a ideovou motivací k boji, bez nichž by vlastní vojenské řemeslo, tedy dokonalé ovládnutí zbraní a bojové techniky, nemohlo přinést úspěch. Ministr obrany SSSR a pravděpodobně nejznámější sovětský velitel II. světové války G. K. Žukov to na XX. sjezdu moskevských komunistů v roce 1956 to vyjádřil. Dle jeho prohlášení i sebeúčinnější bojová technika nerozhodne o vítězství v jakékoliv operaci. V budoucí válce mohli uspět pouze vojáci věřící ve správnost válečných cílů, loajální ke své bojující vládě.⁹ I z těchto názorů je patrné, že vojenská

6 Petr KLUČINA, *Vojenské dějiny Československa. Díl 5, 1945–1955*, Praha 1989, s. 468.

7 Čeněk HRUŠKA, *Převaha sovětské vojenské vědy nad buržoazními vojenskými doktrínami*, Praha 1952, s. 38.

8 A. J. RAZIN, *Vojenské umění a jeho obsah*, in: *Válka a vojenská věda: materiály ke studiu sovětské vojenské vědy*, Praha 1956, s. 187–209.

9 V. VORONČENKO, *O vlivu rozvoje bojové techniky na způsoby vedení války a bojové činnosti*, in: *Válka a vojenská věda II: materiál ke studiu socialistické vojenské vědy*, Praha 1957, s. 358–362.

věda nesplývala do jednoho celku se samotným vojenským uměním. Stupeň změn v jeho rámci se odvíjel od rozvoje kvality bojové techniky a zbraní. Platila zde přímá úměra mezi rozvojem jejich bojové síly a mírou změn uplatňujících se v rozvoji forem bojové činnosti. I proto se mohly objevovat názory, že vojenské umění nemůže být trvalou součástí samotné vojenské vědy, a to pro svou provázanost s marxisticky chápanou společensko-ekonomickou formací.

Východiskem těchto úvah se staly Stalinovy myšlenky obsažené v jeho díle „K otázkám strategie a taktiky ruských komunistů“ (1923), v němž charakterizoval podstatu umění vést války v soudobých podmínkách. Mělo se jednat o umnou kombinaci všech forem války spolu s výsledky vědění v této oblasti, které bylo nutné dovedně spojovat, rozumně upotřebit a včas využít tu či onu formu dle aktuální situace. Stalinské vojenské umění pak bylo vykládáno v kontextu marxisticko-leninského učení o válce a jeho důrazem na hospodářské a morální možnosti SSSR.¹⁰ Představa „buržoazního“ vojenského umění o neměnných principech vést válku se v tomto kontextu charakterizovala jako nevědecká právě proto, že nezohledňovala ekonomické a morální možnosti státu a při svých analýzách se soustředila pouze na popis vojenských plánů a potenciálů daných zemí. Případné metodologické pochybnosti pak řešil argument vycházející z nepopiratelného vítězství sovětských ozbrojených sil nad německou armádou v letech 1941 – 1945.¹¹ Objektivně vzato se nejednalo pouze o stalinsky deformované vojenské uvažování. Už vůdce ruských bolševiků v občanské válce V. I. Lenin (1870–1924) zdůrazňoval myšlenku, že pro vedení ozbrojeného konfliktu je nezbytný silný a dobře organizovaný týl, čím zdůrazňoval význam ekonomického a logistického zabezpečení soudobého boje.¹²

Sovětská vojenská věda a jako její podmnožina i československé myšlení o válce 50. let důsledně vycházela z již naznačené představy o úzkém propojení marxistické politické ekonomie a vojenství. Tehdejší pojetí politické ekonomie se soustředilo na zkoumání zákonitostí ve vývoji výrobních vztahů. Karel Marx a Bedřich Engels často poukazyval na velmi těsný vztah mezi válkou a výrobou. Na tomto základě rozvíjela sovětská vojenská věda úvahy o rozdělení kapitalistické epochy na dobu manufakturních a strojových válek. Příkladem manufakturního druhu se v tomto ohledu staly zejména války napoleonské (1803–1815), v nichž rozhodující silou a prostředkem boje byla živá síla mas vojáků a hlavní formou ozbrojeného zápasu boj zblízka. Strojové války následujícího období, primárně druhá polovina 19. století, se v marxistickém pojetí pojily s překonáním nemožného parního stroje a naopak širokým použitím lehkého spalovacího motoru, který ve 20. století umožnil nástup letectva, mechanizovaného a tankového vojska. Široké použití strojů pro potřeby válečných konfliktů přineslo i nutnost vzniku moderních masových armád tak, jak typicky vznikly v průběhu 1. světové války. Na základě toho se obecně dovozovalo, že výsledek války je závislý nejen na vojenské, nýbrž přímo i na ekonomické síle válčících států. Bojovou činnost armády mělo tedy přímo ovlivňovat tempo ekonomického rozvoje.¹³

V těchto souvislostech lze tudíž hovořit o trendu směřujícím k ekonomizaci vojenství a vojenské vědy. Marxismus a jeho národohospodářská teorie platila i za základní meto-

10 Josef HAMAN, *Sovětské vojenské umění*, *Vojenská mysl* 2, 1952, č. 1, s. 13–18.

11 Stanislav PALLA, *Lépe rozvinout vojenskou vědecko-výzkumnou práci v oblasti vojenského umění*, *Vojenská mysl* 5, 1955, č. 3, s. 99–104.

12 Josef ŠKOP, *Znalost Leninových spisů – mocná zbraň velitelů*, *Vojenská mysl*, roč. 2, 1952, s. 9–13.

13 Josef TAUCHMAN, *O vztahu politické ekonomie k vojenské vědě*, *Vojenská mysl* 4, 1954, č. 5, s. 3–15.

dologickou základnu vojenské vědy, která reálně postupně rezignovala na vlastní bádání a rozvoj potřebných metod pro oblast vojenství. Přejímala i základní teze o aplikaci ekonomických zákonů kapitalismu či socialismu a na jejich základě i názory na povahu imperialistických a v protikladu k nim „spravedlivých“ válek. Ozbrojené války vedené kapitalistickými státy tedy byly charakterizovány jako kořistné, nespravedlivé a vedoucí k exploataci zejména zaostalých zemí. Naopak socialistické státy nemohly vést nespravedlivé ozbrojené konflikty, ale naopak bojovaly za odstranění vykořisťování a ovládnutí států a národů závislých na kapitalistických velmocech. Výsledek naznačené nadměrné ekonomizace byl poté zřejmý. Marxistická politická ekonomie definovala příčiny vzniku, charakteru a průběhu válek a měla poskytovat vojenské vědě základní podklady k odhalení zákonitostí určité konkrétní války. Spolupráce obou věd se v tomto ohledu považovala za naprosto nezbytnou.¹⁴ Za předmět sovětské vojenské vědy se proto považovaly otázky vojenského umění včetně výcviku a výchovy ozbrojených sil, které byly zkoumány v jejich závislosti na ekonomickém a morálním činiteli.¹⁵

Sovětská vojenská věda se i v důsledku uvedeného velmi málo věnovala definici vlastní podstaty a svého metodologického základu. Nakonec se však ustálila na představě, že studuje a charakterizuje zákonitosti vedení válek, a to na základě ideové výbavy čerpající z marxisticko-leninské filozofie. Měla tendenci charakterizovat i základní rysy soudobé války tak, jak je spatřovala v situaci druhé poloviny dvacátého století. Již zmiňovaný poněkud přehlíživý vztah k technickému pokroku ve vojenství vedl k závěru o masovosti budoucího ozbrojeného zápasu, na němž se v koaliční sestavě bude podílet velké množství bojujících států. Rozsáhlé ozbrojené síly měly disponovat širokou mechanizací spolu s leteckými silami a početnost konvenční výzbroje se měla stát jakousi prevencí před ztrátami způsobenými jadernými zbraněmi protivníka, kterým sovětská teorie zprvu i po Stalinově smrti nepřipisovala rozhodující úlohu. Místo toho se upřednostňovalo získání strategické převahy na počátku střetnutí spolu s překvapivostí prvotního úderu.¹⁶ To mělo dopad i na postoj SSSR k Československu, který jej řadil do své-středoevropské operační oblasti, přičemž od května 1955 oba státy pojilo i společné členství v organizaci Varšavské smlouvy. Právě západní československá hranice představovala linii dotyku s vojsky Severoatlantické aliance (NATO) a také důležité nástupiště východních armád proti ní. Československá lidová armáda (ČSLA), kterýžto název se začal užívat po roce 1955, neměla potenciál vést v tomto rámci samostatnou bojovou činnost a v případě nutnosti se musela spoléhat na nasazení v koaličním rámci. Přijímala proto doktrinní východiska Varšavského paktu, která však reálně prosazoval vojensko-politické zájmy Moskvy a domácí myšlení o válce

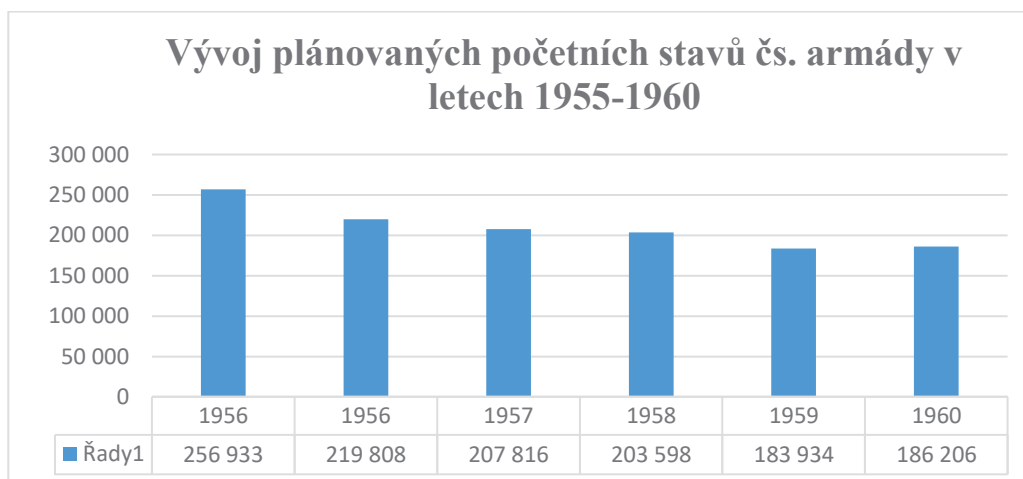
14 J. TAUCHMAN, *O vztahu*, s. 15. Kapitán Tauchman zde uvedené rozvedl: „*Marxistická politická ekonomie je věda o vývoji společensko-výrobních, t. j. ekonomických vztahů lidí, zkoumající a odhalující zákony výroby a rozdělování výrobků na různých stupních vývoje společnosti. Odhaluje objektivní zákonité procesy ve vývoji společnosti, obecně určující vznik, ráz a průběh soudobých válek. Marxistická politická ekonomie – odhalující objektivní zákonité procesy ve vývoji společnosti, obecně určující vznik, ráz a průběh soudobých válek – poskytuje vojenské vědě základní materiál k odhalení zákonů dané konkrétní války. Tím je dán těsný, přímý vztah politické ekonomie k vojenské vědě. Tím je dána nezbytnost těsné spolupráce politické ekonomie a vojenské vědy. Konečně tím vším je dána nezbytnost poznání politické ekonomie zejména vyššími veliteli naší armády.*“

15 Svatoslav GOSMAN, *Směle, novátorsky a soustavně rozvíjet sovětskou vojenskou vědu*, *Vojenská mysl* 5, 1955, č. 6, s. 3–19.

16 S. KRASILNIKOV, *O charakteru soudobé války*, in: *Válka a vojenská věda II: materiál ke studiu socialistické vojenské vědy*, Praha 1957, s. 51–66.

tak muselo po celá padesátá léta rezignovat na vlastní závěry. Československá lidová armáda nebyla určena primárně k obraně vlastního teritoria, protože sloužila strategickým zájmům sovětského impéria. Navíc, ve fázi uvolňování po XX. sjezdu sovětských komunistů v únoru 1956 zápasila se svými nadměrnými stavy. Sovětské vojenské myšlení již tehdy pomalu ustupovalo ze svých přehliživých pozic k jaderným arzenálům,¹⁷ což nutně vedlo ke snahám o redukci ozbrojených sil, které se v tomto rozsahu staly nepotřebnými.¹⁸

Zdroj: Jiří Bílek a kol., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955 – srpen 1968. 7, Praha 2008. s. 31.

XX. sjezd KSSS a reformní projev sovětského vůdce Nikity Chruščova přirozeně korigoval i některá dogmata na poli vojensko-teoretického uvažování. V rámci povinné sebekritiky bylo odsuzováno budování Stalinova kultu osobnosti ve vojenství, ideologický dogmatismus a přečeňování mas při vedení moderního ozbrojeného zápasu. V rámci tohoto „očistného“ procesu však došlo k přesnému pojmenování deformací na poli vě-

17 Názory sovětských odborníků se samozřejmě staly i východisky pro úvahy československých vojáků. V odborném periodiku Vojenská mysl č. 2/1954 uveřejnil nadporučík Svatoslav Gosman pojednání pod názvem: „Atomová zbraň – výraz prohlubujícího se úpadku amerického imperialismu a jeho vojenské doktriny“. Na s. 13–14 je uvedeno: „Plánující novou válku spoléhají američtí imperialisté na barbarské použití atomové zbraně. Soudruh Stalin již roku 1946 zhodnotil význam použití atomové pumy ve válce. „Nepovažují atomovou pumu za tak vážnou sílu, za jakou jsou ji ochotni pokládat jistí politikové. Atomové pumy jsou určeny k zastrášení lidí slabých nervů, ale nemohou rozhodnout o výsledku války, poněvadž na to atomové pumy naprosto nestačí“. Ve strachu z nepevnosti zápolí a ve strachu z vlastních vojáků, kteří nevěří ve spravedlivost svého poslání, tvrdí američtí imperialisté a jejich vojenští „odborníci“, že technika vytlačila v moderním věku člověka a že morální duch přestává mít významnou úlohu. Ve skutečnosti však je tomu právě naopak. Soudobá válka s rozmanitou moderní technikou jenom mnohonásobně zvýšila význam morálního činitele ve válce. Technika bez lidí, bez uvědomělých lidí je mrtvá. Proto nakonec přes svou mnohonásobnou počáteční technickou převahu utrpěla americká vojska tak hanebný pro ně krach v Koreji. Soudobá válka za účasti obrovských mas lidí a techniky, svou délkou trvání a namáhavostí vyžaduje takového vypětí všech morálních a fyzických sil vojáka, jakého dosud nebylo v dějinách. Proto v soudobých válkách má tak rozhodující význam morální pevnost vyrostlá z politického uvědomění vojáků.“

18 Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Pavel MINAŘÍK – Daniel POVOLNÝ – Jan ŠACH, Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955 – srpen 1968, Praha 2008, s. 16.

decké práce ve vojenství. Jednalo se o přebujelé citování autorit, mechanické komentování jejich názorů a přizpůsobování analýzy moderní války jejich autoritativně přijímaným poučkám.¹⁹ Výsledek byl zřejmý. Teoretické práce v oblasti vojenství nešly do hloubky problémů, zůstávaly převážně na jejich povrchu a staly se tak pouhými frázemi. Typickým příkladem byla situace Sovětského svazu po 22. červnu 1941, kdy se grandiózní úspěchy německého wehrmachtu a sovětské potupné porážky vykládaly jako „aktivní obrana“, tedy geniální strategický zámysl sovětské generality v čele s J. V. Stalinem.²⁰

Do odborné diskuze byl opět připuštěn teoretický pojem vojenské doktríny, což o několik let dříve naprosto nepřicházelo v úvahu. Jednalo se o kategorii nálepkovanou jako „cosi dogmatického“, strnulého či přímo šablonovitého, tedy něco, co naprosto nepřísluší do pojmosloví dynamické socialistické vojenské vědy. Právě na marxisticko-leninských základech budovaná věda měla z vojenství kategorii doktrín úplně vytlačit a zároveň nahradit. Nicméně, pro specificky československé vojenské myšlení měl tento obrat poměrně malý význam. Od roku 1957 bylo otevřeně deklarováno, že socialistická vojenská doktrína je jednotná pro všechny socialistické země, členské státy Varšavské smlouvy. Argumentovalo se při tom tím, že všechny socialistické státy jsou postaveny na jednotné ideologii, mají stejné politické cíle, a tudíž totožné základy vnitřní i zahraniční politiky a v konečném stadiu i stejného nepřítele.²¹

Organizační opatření a přejímání sovětských zkušeností

Československé vedení usilovalo o to, aby se maximálně urychlil proces přejímání sovětských vojenských předpisů a výcvikových metod. Ani v podmínkách po únorovém převratu roku 1948 se překvapivě nejednalo o automatický proces. Lze to vyvozovat ze závěrů 2. zasedání končící Nejvyšší rady obrany státu, které proběhlo 4. května 1950.²² V něm bylo konstatováno, že výcvik a odborná příprava příslušníků armády se zatím prováděly dle starých československých předpisů, jejichž obsah byl doplňován i západními doktrinálními představami. Uvedený stav se měl radikálně změnit, a to důsledným zavedením předpisů nových, které měly vzniknout jako překlady sovětských předloh. Dle údajů hlavního štábu bylo k dispozici asi 1 000 sovětských vojenských řádů, předpisů a různých pomůcek. Jednalo se však o texty z doby 2. světové války, přičemž v českých předkladech existovaly pouze jejich zlomky a ani ty neměly navíc odpovídající kvalitu. Podle nových a kvalitních překladů sovětských předloh se však měl nadále provádět výcvik, odborná příprava, řízení a organizace branné moci. Proto bylo plánováno zřídit v hlavním štábu zvláštní překladatelskou službu tvořenou vojenskými nebo civilními odborníky a vědeckými pracovníky. Zde měly vznikat kvalitní překlady sovětských vojenských řádů, a to pod odborným a jazykovým dozorem. Kvalitu českých verzí předpisů měli posuzovat zvláštní konzultanti a v případě rozporů

19 Typickým příkladem takového pro vojenství bezobsažného vykladačství a komentování je například článek majora Luboše Kohouta „O úloze lidových mas a osobnosti v dějinách“ uveřejněný ve *Vojenské mysl* č. 6/1954. S problematikou vojenské vědy text nikterak nesouvisí a snaží se pouze o mechanický přenos projevu prvního tajemníka KSC Antonína Novotného na plenárním zasedání ÚV KSC dne 3. prosince 1953 do podmínek ozbrojených sil.

20 Julius MEDLÍK, *Otázky rozvoje vojenskovědecké práce v čs. lidové armádě*, *Vojenská mysl* 7, 1957, č. 1, s. 3–9.

21 Svatoslav GOSMAN, *K některým aktuálním otázkám a rysům naší vojenské doktríny*, *Vojenská mysl* 7, 1957, č. 7, s. 38–46.

22 Vojenský historický archiv Praha (dále VHA Praha), Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), inv. č. NROS/13, sign. 4/2, Program 2. zasedání Nejvyšší rady obrany státu 4. května 1950.

i přidělení sovětských poradců. Nejvyšší rada obrany státu k tomuto bodu navrhla, aby sovětský generální štáb co nejdříve zaslal všechny potřebné sovětské předpisy, přičemž jejich konkrétní výběr byl ponechán volné úvaze Moskvy.

Snahy o implementaci sovětských zkušeností do československých poměrů se samozřejmě neomezovaly pouze na přejímání vojenských předpisů. V tomto kontextu se jednalo zejména o unifikaci organizační struktury sovětských a československých ozbrojených sil. Nejvyšší rada obrany státu v květnu 1950 konstatovala, že některá doporučení sovětského generálního štábu nebyla dosud realizována. Zejména se jednalo o organizace týlových vojenských jednotek. Do jednotlivých divizí následně nebyly včleněny spojovací, ženijní, tankové a protiletadlové segmenty a vojenské školství dosud nebylo reorganizováno dle sovětského vzoru. Překvapivě neproběhla ani unifikace výzbroje, kdy československá lidová armáda používala jako jedinou unifikovanou zbraň pouze minomet 82 mm. Kromě nakoupených sovětských tanků a samohybných děl nedošlo ani ke sjednocení ráží těžkých zbraní. V roce 1950 byly podle starých československých předpisů prováděny i nadále mobilizační přípravy, přičemž díky velkému množství doplňků se mobilizační plány staly nepřehlednými. Řešením mělo být vyžádání sovětských poradců, kteří by řídili reorganizaci doplňovací služby a vypracování mobilizačních plánů. Stav mobilizačních příprav byl charakterizován velmi tristně, a to jako situace usnadňující eventuální sabotáž.²³

Přejímání sovětských zkušeností mělo být urychlováno i vysíláním československých důstojníků do vojenských škol a na stáže v Sovětském svazu. Tento proces odrážel i velmi nezvyklý způsob výchovy a vzdělávání velitelských kádrů v socialistickou politikou ovlivňované československé armádě. Od školního roku 1950/1951 se plánovalo vzdělávací proces v sovětských vojenských institucích zahájit, přičemž v první fázi se mělo jednat o 131 důstojníků. Československá vedoucí místa však požadovala pořádání zvláštních vzdělávacích kurzů pro komunistické funkcionáře z průmyslových podniků, kteří neměli požadované vojensko-odborné znalosti, ale zároveň se s nimi jako s politicky spolehlivými počítalo na funkce velitelů praporů pěchoty, protiletadlového či tankového vojska. Dokonce z jejich řad měli brzy vzejít specialisté železničního či chemického vojska. Bylo však v tomto kontextu zřejmé, že sovětská strana musí připravit pro tyto účely učební osnovy zcela odlišné, protože sovětské důstojníky přicházeli do domácích vzdělávacích zařízení s dostatečnými vojensko-odbornými znalostmi, a navíc často se zkušenostmi z bojů 2. světové války. Pokud se už v socialistické armádě nového typu nepočítalo s takto „připravenými“ novými velitelskými kádry, plánovalo se alespoň vyslání starých důstojníků s dostatečnými odbornými znalostmi na stáže do SSSR, kdy měli chod příslušného vojenského učiliště poznávat nikoliv jako žáci, nýbrž zevnitř při organizaci výuky, plánování, metodické práci a přípravě učitelů na vyučování. Je zřejmé, jak kvalitní a odborně zdatní mohli tito noví velitelé ve skutečnosti být.

Počty absolventů vojenských škol v letech 1953–1956

druh školy	1953	1954	1955	1956
VA KG	134	144	190	146
VTA AZ	-	244	432	507

23 VHA Praha, fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), tamtéž.

SLEZSKÝ SBORNÍK CXVIII / 2020, ČÍSLO 1

VPA	-	47	76	101
VLA JEP	-	59	-	78
VF VŠŽ	-	-	-	11
školy SSSR	49	50	133	72
vojenská učiliště	6 625	3 249	3 114	1 760
různé kurzy	1 425	1 602	1 467	1 844
Celkem	8 233	5 395	5 412	4 519

Zdroj: J. Bílek a kol. Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955 – srpen 1968. 7, Praha 2008. s. 36.

Důrazu na aplikaci sovětských zkušeností se přirozeně nevyhnula ani otázka provádění branné výchovy.²⁴ Svaz brannosti, který se po osvobození stal garantem pro tuto oblast, se po 25. únoru 1948 ocitl v nemilosti už jen proto, že jeho zřízení i právní základy byly přespříliš spojeny s podmínkami 1. československé republiky a jejího druhého prezidenta dr. Edvarda Beneše. Nová komunistická moc proto vydala v květnu 1949 zvláštní zákon,²⁵ kterým Svaz brannosti (SB) zrušila administrativní cestou a veškeré jeho práva a závazky přešly na vojenskou správu. Nový zákon o branné výchově²⁶ v likvidaci starého systému pokračoval a k 6. prosinci 1951 byl zákon č. 184/1937 zrušen. Zákon z roku 1951 výrazně odrážel všechny politické a společenské přeměny spojené s nástupem Komunistické strany Československa k moci. Ztrátu demokratičnosti doplňovala výhradní zahraničně-politická orientace na Sovětský svaz a spojenectví s ním v probíhající studené válce.

Nový zákon odrážel zároveň i prudký rozvoj zbraní hromadného ničení, zrychlování vývoje zbraňových systémů a s tím spojené posuny ve vojensko-politické, strategické i operační oblasti. Branná výchova tak dostala výrazné politické a ideologické směřování. Plně se prosadil princip masovosti a blízké vazby mezi „pracujícím“ lidem a lidově demokratickou československou armádou. Vrch nad morální přípravou získala politická výchova, která v textu zákonného ustanovení co do důležitosti zatlačovala tělesnou a vojenskou přípravu. Koncepce branné výchovy upřednostňovala její socialistické základy, pro což svědčí i jazykový výklad textu. Provádět se měla ve školách, střediscích pracujícího dorostu a dobrovolných organizacích dle směrnic stanovených MNO. Brannou výchovu ve školách a střediscích zákon prohlašoval za povinnou, čímž se blížil úpravě z roku 1937. Do praxe uvedl zcela novou instituci, Svaz pro spolupráci s armádou (Svazarm). Jednalo se o právnickou osobu, jež vykonávala dozor nad dobrovolnými organizacemi v oblasti branné výchovy. Tyto organizace se staly členy Svazarmu, jenž je pověřoval konkrétním

24 Stanislav POLNAR, *Právní úprava branné výchovy v socialistickém Československu*, in: Rok 1989 ako medzník vo vývoji štátu a práva. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 14. a 15. februára 2019, Bratislava 2019, s. 67–75.

25 Zákon ze dne 11. května 1949, jímž se zrušuje Svaz brannosti č. 138/1949 Sb.

26 Zákon ze dne 2. listopadu 1951 o branné výchově č. 92/1951 Sb.

prováděním branné přípravy. Stejně jako v případě SB i organizační řád Svazu pro spolupráci s armádou stanovovala vláda.²⁷

Zákonná ustanovení vymezovala pouze základní mantinely činnosti nové organizace. Její konkrétní podoba však odrážela delší diskuzi nad základními zásadami, zejména nad otázkou individuálního či kolektivního členství. Možnosti organizace školní i mimoškolní branné výchovy v ČSR v tomto období zkoumalo oddělení branné výchovy Správy bojové přípravy Generálního štábu MNO. Již na začátku roku 1951 zpracovalo uvedené oddělení tak zvaný Rámcový návrh na novou úpravu branné výchovy. Návrh se inspiroval zřetelně systémem sovětské branné organizace (zejména šlo o Dossarm, Dosav a Dosflot) a pokoušel se hlavní závěry přizpůsobit československým zvláštnostem. V československých podmínkách se branná příprava tříštila mezi příliš mnoho provozujících subjektů a pochopitelně, zde chybělo jednotné politické vedení, což se považovalo za hlavní příčinu neuspokojivého stavu. Ani příznivé zaměření materiální a finanční podpory branného vzdělávání nemohlo proběhnout úspěšně. V době převládajícího kolektivistického myšlení nepřekvapilo, že od koncepce individuálního členství se velmi záhy upustilo. Dle teorie kolektivního členství se branné výchově podrobovali všichni členové masových organizací z titulu své příslušnosti k nim proto, že plánovaná střešková organizace (Svazarm) jejich činnost sjednocovala. Spolupracující organizací se měly stát i Lidové milice, jinak stranické vojsko československých komunistů, od jejichž účasti si vládnoucí moc slibovala lepší kontrolu nad vznikající brannou strukturou. Důvodová zpráva k zákonu o branné výchově z roku 1951 výslovně uváděla, že Lidové milice mají tvořit páteř Svazarmu.

Definitivní rozhodnutí o prosazení principu kolektivního členství bylo prosazeno v červnu roku 1951 a to díky autoritativnímu postupu ministra národní obrany a vyhlášeného stalinisty Alexeje Čepičky. Po již zmíněném právním vzniku Svazarmu se jeho kolektivními členy staly následující organizace: Lidové milice, Čs. svaz mládeže, Revoluční odborového hnutí, Dobrovolný svaz lidového motorismu, Čs. červený kříž, Čs. svaz požární ochrany, Dobrovolný svaz lidového letectví, Svaz čs. radioamatérů, Svaz chovatelů poštovních holubů a Kynologická jednota.²⁸ Výčet výstižně ilustruje, do jakých odlehlých oblastí činnosti se pod krytím provádění branné výchovy oficiální struktury vtěsňaly. Na druhé straně však oslabily její povinný charakter, což vytvářelo jistý věcný nesoulad. Období kolektivního členství ve Svazarmu jako střeškové organizace však bylo velmi krátké. V jeho činnosti se promítly dvě velmi negativní skutečnosti. Příslušníci podřízených organizací chápali svou účast na procesu branné výchovy značně formálně a současně i nezáčastně. Nepodařilo se též sjednotit společnou politiku svazarmovské činnosti, tj. každá organizace zůstávala stále samostatnou jednotkou. Zejména ze strany státu a jeho obranných zájmů se nejednalo o uspokojivou situaci. Z toho důvodu došlo v listopadu 1952 k transformaci Svazarmu na instituci, jejímž principem bylo individuálního členství.

Systém branné výchovy byl záhy reorganizován novým zákonem z prosince roku 1952.²⁹ Svazarm se vyprofiloval jako dobrovolná organizace ve smyslu zákona o dobrovolných organizacích a shromážděních.³⁰ Na druhé straně došlo k odstranění branné výchovy

27 Jaroslav PADRNOS, *Brannost a branná výchova*, in: Vybrané problémy právních dějin: (sborník příspěvků), Ostrava 2014, s. 70–85.

28 Emil DJUBEK, *Za jednotnou brannou organizaci*, Praha 1972, s. 55.

29 Zákon ze dne 12. prosince 1952 o reorganizaci branné výchovy č. 87/1952 Sb.

30 Zákon o dobrovolných organizacích a shromážděních č. 68/1951 Sb.

ze škol, která zůstala povinnou pouze do 31. srpna 1953. Celkově vzato, neměla branná výchova v padesátých letech dlouhodobou perspektivu, neboť jí chyběl teoretický základ a ucelenější koncepce. Jak už bylo naznačeno, vyučovala se omezeně pouze na školách a v případě dospělých se nelze dopátrat žádného uspokojivě fungujícího systému. Obsahově šlo pouze o nahodilé spojení vybraných prvků. To vycházelo i z faktu, že socialistický stát neměl zcela jasno v uspořádání vlastního branného systému a na základě mechanicky přejímaných zkušeností důsledně ideologizoval tuto oblast. Mládež získávala pouze základní informace o obraně státu spolu s některými brannými poznatky a dovednostmi. Předmětem soudobé kritiky se stal neuspokojivý stav ideologického působení na mladé lidi z marxisticko-leninských pozic či internacionální výchovy. Československá lidová armáda (ČSLA) nechápala brannou výchovu obyvatelstva jako zásadní otázku a její hlavní činnost na tomto úseku spočívala zejména v předvojenské přípravě branců a v práci s vojáky v záloze. Nejrozšířenější aktivitou na tomto poli se stala základní příprava k civilní obraně.³¹

Sovětské vlivy jsou z uvedeného více než patrné. A nezůstalo jen při tom. Československá nejvyšší místa poptávala sovětské odborníky technických profesí, letecké specialisty, učitele taktiky a odborníky spojovacího, ženijního či chemického vojska. Konkrétně od listopadu 1948 se počítalo s vysláním sovětských poradců a z hlediska ministerstva národní obrany byl v červnu 1949 vznesen ministrem Ludvíkem Svobodou požadavek na umístění tří prvních odborníků z oblasti tankového vojska.³² Začátek jejich působení v československé armádě však nelze považovat za bezproblémový. To, mimo jiné, vyplynulo z porady, která se sovětskými poradci konala 28. prosince 1949 na MNO za přítomnosti generálů Jaroslava Procházky a Bedřicha Reicina.³³ Sovětští důstojníci se vyjadřovali k poměrům v československé armádě velmi kriticky a s despektem hodnotili špatné vztahy s domácími velitelskými orgány a důstojnickým sborem.

Československá strana v reakci navrhla, aby se kritikou sovětských poradců zabývali jednotliví náměstkové ministra obrany a ve své pravomoci bezodkladně provedli některá nejdůležitější opatření. Především mělo být velitelům jednotlivých druhů zbraní vojenských vzdělávacích institucí nařízeno, aby poradcům předkládali všechny rozkazy a výnosy přicházející od vedení rezortu. Zejména se jednalo o záležitosti ve vztahu k probíhajícímu výcviku a školení, dále o zřizování a programy jednotlivých vzdělávacích kurzů. Všem velitelům mělo být dále uloženo, aby před vydáním vojenských předpisů a studijních programů konzultovali s poradci konkrétní podobu. Taktéž měl každý velitel jednou měsíčně prodělat poradu se sovětským poradcem za účasti náčelníka výcvikové skupiny. Dále 3. oddělení československého hlavního štábu dostalo za úkol konat s poradci pravidelné porady, a to za účasti rozhodujících funkcionářů štábu. Jako styčný orgán měl u sovětské skupiny působit jeden osvětový důstojník z Hlavní správy výchovy a osvěty.³⁴

Masový nástup sovětských poradců probíhal zejména mezi lety 1950 a 1953 a byl do

31 Prokop TOMEK, *Vytváření branného národa v Československu: Jednotný systém branné výchovy obyvatelstva v letech 1971–1989*, Securitas Imperii 26, 2017, s. 202–223.

32 Libor SVOBODA, *Sovětské poradci u československé armády v letech 1949–1950*, in: *Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945–1948*, Brno 2005, s. 155–168.

33 VHA Praha, *Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956)*, inv. č. UPS/34, sign. 34, *Shromáždění sovětských poradců se zástupci MNO dne 28. 12. 1949 (s. d.)*, Kritika a návrhy poradců RA – výtah ze zápisu porady konané 28. 12. 1949 na MNO (s. d.), s. 9.

34 Tamtéž, str. 9.

značné míry ovlivněn i osobou již zmiňovaného ministra národní obrany Alexeje Čepičky (ve funkci v letech 1950–1956). Čepička práci poradců přímo upřednostňoval, což odpovídalo i jeho osobnímu přesvědčení o výstavbě velké armády sovětského typu, která měla sloužit perspektivním sovětským plánům na ovládnutí západní Evropy. Nový ministr chtěl posílit vazby se sovětským generálním štábem a československou armádu dle jeho požadavků vystavět v průběhu tří až čtyř let. Tyto snahy jako vedlejší projev posílily tendence k militarizaci celé společnosti na domácí poměry dosud nevídané. To vše v kontextu jen potvrdilo již zmíněné ukončení prací na domácí vojenské doktríně a to, mimo jiné, i díky naznačenému přejímání sovětských vojenských předpisů a řádů. V duchu Čepičkových návrhů, které byly zároveň i myšlenkami sovětských poradců, se novými trendy zabývala Nejvyšší rada obrany státu v září roku 1950 a neměla k základům koncepce žádné zásadní připomínky.³⁵ Poradci měli na všech zásadních rozhodnutích vliv, jejich rady byly chápány jako závazné pokyny, a proto se podíleli na vypracování všech plánů a organizačních opatření. V září 1951 jich v naší armádě působilo celkem 73.³⁶ I díky jejich koncepcím dosáhly na počátku roku 1953 mírové počty československé armády téměř tři set tisíc vojáků.³⁷

Sovětské představy o organizaci československé armády přenášeli do domácích poměrů nejen sovětské poradci. Generální štáb Sovětské armády formuloval vůči ČSR i přímá doporučení. V jeho zájmu bylo zejména posílení bojové pohotovosti celé čs. armády a posílení vojsk dislokovaných západním směrem od hlavního města Prahy ve směru rozmístění amerických jednotek ve Spolkové republice Německo. Tyto požadavky projednala Nejvyšší rada obrany státu na svém 7. zasedání dne 19. září 1950. Místo tří vojenských oblastí se ustavily pouze dvě a dostaly nové označení vojenské okruhy. 1. okruh v Praze zahrnoval území devíti krajů a 2. vojenský okruh se sídlem v Trenčíně krajů deset. Třetí vojenská oblast se rušila a za branné pohotovosti státu se počítalo, že velitelství okruhů se rozvinou ve velitelství armád. Oba dva vojenské okruhy spadaly do přímé podřízenosti ministerstva národní obrany.³⁸ Cílem realizovaných sovětských požadavků se stalo samozřejmě přesunutí těžiště československé obrany do západní poloviny státu proti nepřátelským kapitalistickým zemím a její celkové posílení. Vznikala však obrovská disproporce mezi skutečnými a plánovanými stavy ozbrojených sil. Reálný stav ke dni 25. července 1950 představoval 166 505 vojenských osob, nicméně plánovaný stav podle nové organizační struktury měl na přelomu let 1950/1951 dosáhnout celkem 214 501 příslušníků armády.³⁹ Jen v důstojnickém sboru tak měla nová organizace zapříčinit nedostatek zhruba devíti tisíc vojáků z povolání. Situaci částečně řešil ze strany KSČ organizovaný nábor v civilním sektoru, což mělo přivést do velitelského sboru armády sice politické prověřené, nicméně odborně a prakticky zcela nepřipravené nové důstojníky.

Představy nové moci o mobilizaci celého socialistického státu pro potřeby všeobecné války vedené v zájmu globálních sovětských aspirací se promítly i do návrhu základních zásad zákona o obraně vlasti. Tento právní předpis sice nikdy legislativním procesem neprošel

35 Karel KAPLAN, *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993, s. 83.

36 K. KAPLAN, *Sovětské poradci*, s. 107–108.

37 Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách*, Praha 2008, s. 178.

38 VHA Praha, Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), inv. č. NROS/18. Program 7. zasedání Nejvyšší rady obrany státu, které se koná v úterý 19. září 1950 o 16.00 hod. v Lánech. Zpráva o reorganizaci armády, čj. 1120/Taj.NGŠT./1950, s. 1–2.

39 Tamtéž, příloha 1 k čj. 1120/Taj.NGŠT./1950.

a nestal se součástí československého právního pořádku.⁴⁰ Jedná se však o důležitý právní a politický dokument, jenž dokresluje názory tehdejších vládnoucích struktur na úlohu takřka celé společnosti v očekávaném střetnutí mezi socialistickými a kapitalistickými státy. Stal se totiž předmětem jednání ve Vojenském komitétu při ÚV KSČ. Tento nový stranický orgán vznikl v lednu 1949 a vyjadřoval bytostný zájem KSČ na uplatňování vlastního vlivu na řízení armády a jejího postavení ve společnosti. Zásady zákona o obraně vlasti projednávalo jeho 14. zasedání dne 7. prosince 1949.⁴¹ Mělo se jednat o kodex upravující účast celého civilního sektoru na obraně socialistické vlasti, způsob této účasti a součinnost s československou brannou mocí. Nový režim si evidentně nechtěl svazovat ruce příliš rigorózně pojatými právními ustanoveními, a proto bylo plánováno, že zákon bude pouze rámcový, bude obsahovat jen základní zásady válečných příprav a obecná zmocnění pro provádění konkrétních opatření v době války. Vůdčí myšlenkou byla představa o nepřijatelnosti stavu, kdy příprava obrany republiky náležela pouze vládě a jejím jednotlivým členům. Odpovědnost za tento proces se zvažovalo svěřit v podstatě celé socialistické společnosti a jejím orgánům, tedy státním úřadům a mezi nimi v první řadě národním výborům a všem činitelům hospodářským, kulturním apod. Již tedy zvítězila představa, že obrana státu není pouze záležitostí vojenských profesionálů, nýbrž i všech obyvatel státu v nejširším slova smyslu.

Na nejvyšším stupni měl všechny aktivity koordinovat a řídit Státní výbor obrany vlasti a to za předsednictví prezidenta republiky a jeho zástupce předsedy vlády. Výbor měl rozhodovat formou nařízení, a to zejména národní obrany a vnitra nebo případně sborovým rozhodnutím celé vlády. Účast všeho dobově chápaného „lidu“ na obraně pojímal návrh zákona o obraně velmi široce podílem na udržování válečného hospodářství či realizací civilní ochrany (jinak řečeno ochrany před válečnými útoky). Se všemi složkami socialistické společnosti se počítalo pro aktivní boje v rámci protiletecké ochrany, obrany hranic, osad, boje proti nepřátelským výsádkům či pro potřeby partyzánského boje. K těmto úkolům měli být všichni občané jako jednotlivci nebo skupiny povoláni do nové složky, tak zvaných lidových ochranných sborů (LOS). Navrhované složky vykazovaly povahu veřejného ochranného sboru ve smyslu tehdejšího branného zákona.⁴² Nikdy nepřijatý zákon o obraně vlasti počítal s povinnostmi jednotlivců buď formou povolání osobním úkonům (zmínění příslušníci LOS), či branné moci, či formou osobní výpomoci, pokud by daný jednatel v jejich řadách nepůsobil. Všichni v úvahu připadající občané pak měli mít povinnost podrobit se v nutném rozsahu branné výchově tak, aby dokázali výše uvedené úkoly splnit. Návrh zákona o obraně vlasti se měl stát velmi komplexním legislativním počinem. Z hlediska věcného se zamýšlelo, aby jeho ustanovení do sebe absorbovala problematiku několika prvorepublikových právních předpisů – zejména zákona o obraně státu,⁴³ zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům⁴⁴ a dále právní materii obrany hranic,

40 Zákon o obraně státu č. 131/1936 Sb. byl zrušen až zákonem ze dne 18. dubna 1961 o obraně Československé socialistické republiky č. 40/1961 Sb. Teprve tento právní předpis rozváděl obecné zásady pro jednotlivé oblasti obrany a bezpečnosti socialistického státu a legálně přiznával Komunistické straně Československa rozhodující úlohu v této oblasti.

41 VHA Praha, Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), inv. č. VK/14, 14. zasedání VK dne 7. 12. 1949 – Zásady zákona o obraně vlasti.

42 K tomu blíže například ustanovení § 2 odst. 1 branného zákona ze dne 23. března 1949 č. 92/1949 Sb.

43 Zákon ze dne 13. května 1936 o obraně státu č. 131/1936 Sb. z. a n.

44 Zákon ze dne 11. dubna 1935 o ochraně a obraně proti leteckým útokům č. 82/1935 Sb. z. a n.

branné výchovy,⁴⁵ mimořádných opatření, požadování dopravních prostředků za války či ubytování vojsk.⁴⁶

Operační plány a přípravy na válku v 50. letech

Sovětzace operační a bojové přípravy včetně plánovacího procesu probíhala souběžně se silicím vlivem Moskvy na československou vojenskou vědu a organizaci armády. Jedná se o logické vyústění rostoucího vlivu SSSR na domácí vojenství, tentokrát promítnuté do praktických příprav na válku budoucí. Studium, zevšeobecňování a maximální využití zkušeností sovětských ozbrojených sil z dob války proti nacistickému Německu dostalo podobu závazného dogmatu. Všechna zaměstnání v operační přípravě prováděná jakoukoliv formou nebo metodou musela vycházet ze zkušeností let 1941–1945.⁴⁷ To v sobě obsahovalo stále se opakující omyly při přípravě jakýchkoliv armád, tedy provádění výcviku pro potřeby minulé a nikoliv budoucí války spolu se všudypřítomným zaostáváním. Bylo to například zvláště patrné ze směrnice ministra národní obrany vydané dne 16. 10. 1951, která upřesňovala úkoly operačně taktické přípravy v letech 1951–1952. Při studiu útočné operace a boje měl být největší důraz kladen na organizaci průlomu a jeho rozvinutí, ovládnutí druhého pásma obrany z chodu a usilovné pronásledování nepřítele s cílem jeho obklíčení a zničení. Rozhodující úloha byla přisouzena mechanizovaným divizím armádního sboru.⁴⁸ Plánování sovětských útočných operací vycházelo ze zkušeností 2. světové války prakticky až do 60. let. V jejich rámci se uvažovalo o masovém nasazení velké úderné a palebné síly s cílem provést na hlavních směrech průlomy nepřátelské fronty. Do bodů průlomu měly být bez zpoždění nasazeny mobilní úderné skupiny tankových a mechanizovaných vojsk proto, aby mohlo dojít k rozvíjení prvotního úspěchu v hloubce nepřátelské obrany.⁴⁹

Českoslovenští vojáci se toho schématu pevně drželi. Generál Jaroslav Ťokan to vyjádřil více než přesvědčivě na stránkách Vojenské mysli ročníku 1952. Plánování soudobé útočné operace armády směřovalo k úplnému zničení bránícího se nepřítele, a to prostřednictvím masových armád. Konkrétně to představovalo provádět soustředěné údery mocných sil za zdrcující převahy bojové techniky, které měly být vedeny paralelně na rozsáhlých prostorech. Jako jejich důsledek se předpokládalo rozložení odolnosti obrany, obklíčení a zničení velkých sil nepřítele. Za vzor generál Ťokan dával orelskou operaci Rudé armády uprostřed Velké vlastenecké války z června 1943.⁵⁰ K jistým modernizačním tendencím však časem přece jen docházelo, a to v souvislosti s posunem sovětského pohledu na použití jaderných zbraní od strategické až po taktickou úroveň.

To se projevilo velmi významně při zevšeobecňování poznatků z operační přípravy ve výcvikovém roce 1953/1954. Za plného použití sovětských velitelských a štábních metod se prováděla cvičení za oboustranného použití jaderných zbraní. Velitelům a jejich štábům

45 Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově č. 184/1937 Sb. z. a n.

46 VHA Praha, Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956), inv. č. VK/14, 14. zasedání VK dne 7. 12. 1949 – Zásady zákona o obraně vlasti, s. 1.

47 J. HAMAN, *Důležitost operační přípravy*, Vojenská mysl 3, 1953, č. 1, s. 117–120.

48 Úkoly operačně taktické přípravy v roce 1951–52 (část směrnice ministra národní obrany vydané dne 16. 10. 1951), Vojenská mysl 1, 1951, č. 1, s. 3–4.

49 Karel ŠTĚPÁNEK – Pavel MINAŘÍK, *Československá lidová armáda na Rýnu*, Praha 2007, s. 39.

50 Jaroslav ŤOKAN, *Plánování útočné operace armády*, Vojenská mysl 2, 1952, s. 14–23.

se dostalo poučení v tom smyslu, že je od nynějška nesprávné podceňovat význam jaderné zbraně, a to i za situace, kdy výrobní možnosti SSSR a jeho satelitů neumožňovaly zatím jejich masovou produkci. Na druhé straně však zůstala stále v platnosti Stalinova poučka o pěti trvale působících činitelích, jejíž nezpochybnitelnost měla trvat i v jaderném věku. Směrnice pro operační přípravu na výcvikový rok 1954/1955 stanovily za základní úkol opět studovat druhy boje při použití atomových zbraní. Klíčovou otázkou se v tomto ohledu stalo zajištění tempa útočné operace v nových podmínkách. Použití jaderných zbraní umožňovalo zničit nepřítele na velkých prostorách a vytvořit tak mezery v jeho sestavě. Tankové a mechanizované jednotky prvního sledu tak získaly možnost rozhodného a rychlého postupu. Považovalo se za možné, aby tempo útoku těchto jednotek vzrostlo v hlavním pásmu nepřátelské obrany z dosavadních 2 km⁵¹ za hodinu na dvojnásobek (3 až 4 km).

Změněný pohled na podporu pozemních operací atomovými zbraněmi se projevil i ve vnitřních předpisech ČSLA, konkrétně ve služební knize Oper-I-3. Od roku 1955 platilo pro úroveň frontu či armády, že jaderné bojové prostředky vytvářejí zcela nové podmínky pro vedení operační činnosti a v konkrétní situaci umožňují zničení nepřítele ve velmi krátkých lhůtách. Atomové prostředky nabízely možnost ničení celých útvarů a svazků najednou, stejně jako důležitých objektů v operační a strategické hloubce. Operace tak mohly mít daleko rozhodnější cíle, vyšší tempo a realizaci ve větších vzdálenostech a dosahu. Bojová činnost vojsk na souši, ve vzduchu i na moři měla všude získat dynamický a manévrový ráz. Při pozemním boji byly jaderné zbraně schopny způsobit rychlou změnu v poměru sil, rozrušit odolnost vojsk a celistvost fronty za současného pronikání rychlých jednotek do operační hloubky. V případě vzdušných a námořních operací předpis předpokládal rychlé získání všeobecné nadvlády. K dosažení cílů operace za nových podmínek však bylo nutné propracovat součinnost atomových zbraní s dalšími bojovými prostředky všech druhů vojsk, používat překvapivé způsoby vedení bojové činnosti, v prvním sledu vysílat tankové a mechanizované jednotky do protiúderu a zasazovat vojska do sražení z chodu.⁵²

Náčelník Generálního štábu ČSLA v letech 1956–1968 generál Otakar Rytíř rozebíral v roce 1955 vliv jaderných zbraní na velení armádě v útočné operaci a vyjadřoval se k novým takticko-technickým normám. Díky účinnosti zbraní hromadného ničení měla šířka útočného pásma armády dosáhnout až 100 km, šířka průlomu až 24 km a celková hloubka armádní operace až 200 km. Předpokládal, že boj v operační hloubce bude mít manévrový ráz s rychlými tempy a náhlými změnami operační situace.⁵³ Jaderné zbraně tedy měly sovětský koncept gigantických operací pouze pozměnit, ale nikoliv nahradit kvalitativně jiným přístupem. Ve své podstatě se jednalo stále o Sověty vyvinutou koncepci hlubokých útočných operací, která se počala uplatňovat již ve 20. letech minulého století. Po 2. světové válce ji obohatilo nasazení operačně manévrujících skupin s cílem ukončit co nejdříve konflikt na evropském válčišti.⁵⁴ Generál Rytíř však poznamenal, že použití zbraní

51 Břetislav ŠNOBL, *Za splnění zvýšených úkolů v operačně taktické přípravě ve výcvikovém roce 1954/1955 (Poznatky z operační přípravy ve výcvikovém roce 1953/54)*, *Vojenské rozhledy* 4, 1954, s. 70–77.

52 VHA Praha, *Sbírka československých vojenských předpisů po roce 1945*, 1. díl. Služební kniha československé lidové armády, inv. j. 3332, značka předpisu OPER-1-3. *Vedení operací za použití atomových zbraní (Front – armáda)*, s. 33–35.

53 Otakar RYTÍŘ, *Nové způsoby velení svazkům a svazům za používání atomových zbraní, při rychlých manévrových formách boje a operací a za zvýšené činnosti letectva*, *Vojenská mysl* 5, 1955, č. 6, s. 20–36.

54 Ivo PIKNER – Samuel ŽILINČÍK, *Tvorba vojenských koncepcí: historie a současnost*, Praha 2015, s. 30–31.

hromadného ničení masové nasazení lidí a techniky v určitém ohledu mění. Za nových podmínek totiž velmi malé množství letadel, jaderného dělostřelectva nebo vypouštěčů bojových otravných a radioaktivních látek může v krátké době nepříteli způsobit obrovské ztráty. V rychle se měnící situaci považoval za pravidlo, že armádní operace budou plynule bez prodlev přerůstat do operací frontových.

Ve druhé polovině 50. let se použití jaderných zbraní, respektive ostatních zbraní hromadného ničení (ZHN), stalo v podmínkách ČSLA základem plánování operací armády a frontu.⁵⁵ Tvořilo osu, kolem které se otáčela veškerá činnost armádních a frontových štábů. Plánovací proces měl dbát o co nejekonomičtější využití ZHN, a to zejména k předpokládané síle jejich ničivých účinků. Výroba jaderných zbraní byla v této době stále příliš nákladná na to, aby jejich použití mechanicky směřovalo proti všem v úvahu připadajícím cílům. K tomu samozřejmě přistupovala i ochranná opatření ve vztahu k vlastním vojskům. Za cíl útoku armády prostřednictvím jaderného úderu se považovalo: překvapit nepřítele, zničit co nejvíce jeho živé síly a bojové techniky v prvním sledu a na směr hlavního úderu, přičemž se primárně jednalo o eliminaci dělostřeleckých postavení, ochromení velení a blízkých záloh – zejména tankových – a vytvoření celkově vhodných podmínek pro provedení úderu.⁵⁶ Dělení atomových náplní podle operačního a taktického použití se provádělo dle tritolového ekvivalentu v rážích 2, 5, 8, 15, 20, 30, 40 a 150 kilotun.⁵⁷ Při jejich dopravě na cíl se počítalo s atomovým dělostřeleckým granátem ráže 203 mm (dostřel 32 km), dělostřeleckými raketami (dostřel 20–60 km), řízenými střelami R-1 (dolet do 270 km) a leteckými atomovými pumami.

Nad rysy soudobé války se v době po reformním XX. sjezdu sovětských komunistů (1956) zamýšlel i hrdina 2. odboje a první poválečný ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda. Konstatoval, že budoucí ozbrojený konflikt přinese masové použití vojenského letectva, raketových zbraní, a především zbraní atomových, chemických a bakteriologických. Dle jeho názorů mohly tyto bojové prostředky oživit ideu bleskové války zejména proti státům, které jimi disponovat nebudou a ztratí tedy možnosti jakéhokoliv odvetného úderu. Ač to ve své stati nevedl výslovně, bylo z kontextu zřejmé, že bez koaliciční podpory sovětského zbraňového potenciálu se jedná i o Československo.⁵⁸ V těchto souvislostech uvedl i své přesvědčení, že díky zbraním hromadného ničení povedou válčící strany strategické údery i na zápolí protivníka tak, aby ochromily jeho ekonomický, průmyslový i lidský potenciál k podpoře vojsk bojujících na frontách. Svoboda výslovně uvedl, že zápolí a fronta se stávají jedním objektem nepřátelské činnosti. Z hlediska geografické polohy na hranici mezi zeměmi Varšavské smlouvy a Severoatlantické aliance se k prvotním úderům přirozeně nabízelo československé státní území, což však generál Svoboda podrobněji nekomentoval.

55 Za front je považován druh vojenské formace typický pro ruské a sovětské vojenství. Ve své podstatě se jednalo o skupinu armád.

56 Bohuslav HAVLÍČEK, *Některé problémy plánování použití atomových výbušných zbraní*, *Vojenská mysl* 8, 1958, č. 1, s. 28–33.

57 Služební kniha československé lidové armády OPER-I-2 „Bojová činnost vojsk za používání atomových zbraní od 5 kT – 10 kT, střední ráže asi 20 kT až 50 kT a velké ráže s ekvivalentem 0,1 MT. K tomu blíže VHA Praha, fond Sběrka československých vojenských předpisů po roce 1945, 1. díl. Služební kniha československé lidové armády, inv. j. 3229A, značka předpisu Oper-I-2, s. 7–8.

58 Ludvík SVOBODA, *Některé rysy soudobé války*, *Vojenská mysl* 7, 1957, č. 5, s. 3–13.

Je zřejmé, že československé ozbrojené síly se po celá 50. léta intenzivně připravovaly na masový ozbrojený střet v podmínkách použití zbraní hromadného ničení, přičemž k hlavním úkolům patřila bojová příprava na útočné operace s podporou jaderných zbraní. Za vhodné tudíž považujeme charakterizovat tehdejší strategické představy SSSR o rozpoutání budoucí války, které určovaly i podobu československých válečných plánů. V roce 1950 sovětský generál Vasilij Chlopov analyzoval americké strategické plány a vojenskou doktrínu. Dle ní USA chtěly zaútočit jadernými údery ze vzduchu na důležitá politická, správní, hospodářská a vojenská centra Sovětského svazu. Na ně měla navazovat blokáda celého impéria Moskvy včetně jejích spojenců. Ve druhé fázi se očekával úder pozemních armád Severoatlantické aliance. Chlopov však považoval americké představy o tomto válečném scénáři za krajně nerealistické. Sovětská protivzdušná obrana byla již v této době natolik výkonná, aby zastavila jaderné bombardéry z větší části před shozem bomb. Následné letecké protiúderby by poté znemožnily koncentraci vojsk NATO v jejich nástupních prostorech spolu se zničením západních leteckých základen. SSSR byl poté díky své převaze v konvenčních silách připraven provést protiofenzivu v Evropě i na Středním východě s cílem neumožnit větší soustředění amerických pozemních sil ještě před jejich přesunem přes Atlantik. Sověti vycházeli z předpokladu, že americké strategické bombardování jadernými náložemi bude neefektivní vůči taktickým jednotkám na frontové linii a jeho ostří se naopak zaměří na ničení civilního a průmyslového zápolí.⁵⁹

Na druhé straně je zřejmé, že sovětské hodnocení západního strategického myšlení nemělo zcela objektivní charakter. V tomto ohledu si zasluhují pozornosti názory britského polního maršála a hrdiny 2. světové války Bernarda Law Montgomeryho (1887–1976), který se v dubnu 1951 stal zástupcem nejvyššího velitele NATO. Jeho názory však studovali i českoslovenští odborníci a objevovaly se na stránkách dobové Vojenské mysli.⁶⁰ Montgomery se k věci vyjádřil v jedné ze svých přednášek z konce roku 1955. Dle něj letecké bombardování jadernými zbraněmi nezabezpečí samo o sobě vítězství armád NATO, ale vyžaduje kombinaci s akcí pozemních sil. Rozhodujícím momentem se mělo stát přivedení sil sovětského bloku k soustředění tak, aby sloužily jako výhodný cíl jaderného úderu. Válka se za těchto okolností mohla pro Západ vyvíjet výhodně, protože bylo možné ovládnout moře k ochraně území a základen zemí Severoatlantické aliance. Ve druhé fázi se plánovalo zničit pozemní síly SSSR a jeho spojenců spolu s leteckými útoky na státní území až do úplného vítězství. Britský maršál upřednostňoval překvapivost při rozpoutání pozemních a vzdušných operací, a tedy připravenost všech potřebných sil již v době míru.

V tomto kontextu zůstává otázkou, jakými cestami se ubíralo sovětské strategické plánování po rozpadu válečného společenství s USA a Velkou Británií v letech 1946–1947 a po nástupu vlastní studené války. Spíše lze konstatovat, že Moskva zachovávala realistický odstup a vyloženě agresivní válku proti Západu nepřipravovala. Moskevští straničtí vůdci a velení sovětských ozbrojených sil si totiž velmi dobře uvědomovali americkou převahu ve strategickém vojenském potenciálu. Sověti v čele s J. V. Stalinem o válku se Západem v té době spíše nestáli. Přesvědčení o agresivních cílech Západu však natolik zesílilo, že od počátku 50. let zesílily snahy o obnovu a modernizaci Sovětské armády i ozbrojených sil sovětských satelitů. Snaha o vyrovnání náskoku Spojených států vedla k rychlému vybudování dálkového strategického letectva a mezikontinentálních řízených střel se schop-

59 David HOLLOWAY, *Stalin a bomba: Sovětský svaz a jaderná energie 1939–1956*, Praha 2008, s. 284–285.

60 Mil. BERÁNEK, *Hlavní zásady „atomové“ strategie*, Vojenská mysl, roč. 6, 1956, s. 73–79.

ností dopravovat jaderné nálože na území USA.⁶¹ Nicméně, Stalin byl trvale přesvědčen o nevyhnutelnosti konfliktu mezi Západem a Východem. Proto v lednu 1951 v Moskvě vyzval vedoucí představitele satelitních komunistických stran k vybudování silných bojových armád v horizontu cca 3 let. Byl však přesvědčen o tom, že USA nemají potenciál úspěšně vést třetí světový konflikt za situace, kdy nedokázaly vítězně rozhodnout ani válku v Koreji (1950–1953).

První tajemník ÚV KSSS v letech 1953–1964 N. S. Chruščov se od Stalinových strategických úvah již zcela zřetelně odkláněl. Dle jeho mínění nemělo dojít k prostému opakování druhé světové války. Nový konflikt se měl stát všeobecnou jadernou válkou. Chruščov spatřoval v sovětských jaderných zbraních především politický nástroj pro vyvíjení diplomatického nátlaku. To zřetelně demonstroval například v průběhu Suezské krize, kdy adresoval pohružky použití jaderných zbraní jak Velké Británii, tak Francii za to, že s Izraelem vojensky vystoupily proti Egyptu. Ve druhé polovině 50. let východní stratégové nepředpokládali, že vojska Severoatlantické aliance jsou připravena zasáhnout na cizím území. V případě eventuálního útoku Západu však byly ozbrojené síly Varšavské smlouvy připraveny zahájit mohutné pozemní operace za podpory strategických a taktických jaderných zbraní.⁶²

Vypovídajícím projevem této doby je operační plán československé armády z roku 1957 s krycím označením „Zástava“, který operační správa GŠ ČSLA připravila v obranné („Z 1“) a útočné variantě („Z 2“). Obě varianty musely být schváleny a vybrány na jednáních v Moskvě, což proběhlo v polovině ledna téhož roku. Obrana se soustředila na hranicích s NSR, respektive díky odchodu sovětských vojsk z Rakouska i s touto zemí. Předmětem operace „Z 2“ se stal úder ve směru Plzeň a Norimberk za použití atomových zbraní s cílem „rozbít“ soustředění síly NATO a způsobit jim porážku za situace, kdy se chystaly napadnout československé území. O realitě naplánované operace však bylo možné z více důvodů zásadně pochybovat. Podle doporučení GŠ Sovětské armády plán „Z 2“ představoval pouze algoritmus pro soustředění vojsk a jejich přeskupení do výchozích postavení pro útok. Další průběh útočné operace se neplánoval.⁶³ Českoslovenští operátoři dále výslovně konstatovali, že ČSLA nemá a ani výhledově nebude mít atomové zbraně taktického nebo operačního dosahu. Sověti ani nesdělili, jaké atomové prostředky chtějí použít ve prospěch operací československé lidové armády. To způsobovalo značné potíže při kalkulacích konkrétních takticko-technických norem.⁶⁴ Závislost a podřízené postavení Československa na libovůli sovětského vedení vyjadřuje málokterá jiná okolnost, jako právě otázka rozmístění jaderných zbraní na našem státním území. SSSR Praze nedůvěřoval a nechápal ji jako rovnocenného partnera. To jen dokresluje vazalskou závislost československého vojenství na svém velkém východním protektorovi.

Závěrečná poznámka

Posílení sovětských vlivů na domácí, tedy československé, myšlení o válce se po roce 1948 neprojevovalo náhodně, nýbrž bylo reálným důsledkem včlenění našeho státu do zájmové sféry Sovětského svazu. Dopady tohoto stavu lze však hodnotit jak v krátkodobém,

61 Josef FUČÍK, *Stín jaderné války nad Evropou: ke strategii vojenských bloků, operačním plánům a úloze Československé lidové armády na střeoevropském válečném poli v letech 1945–1968*, Praha 2010, s. 121–122.

62 Petr LUŇÁK, *Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950–1990*, Praha 2007, s. 21–22.

63 Tamtéž, s. 136.

64 Tamtéž, s. 126.

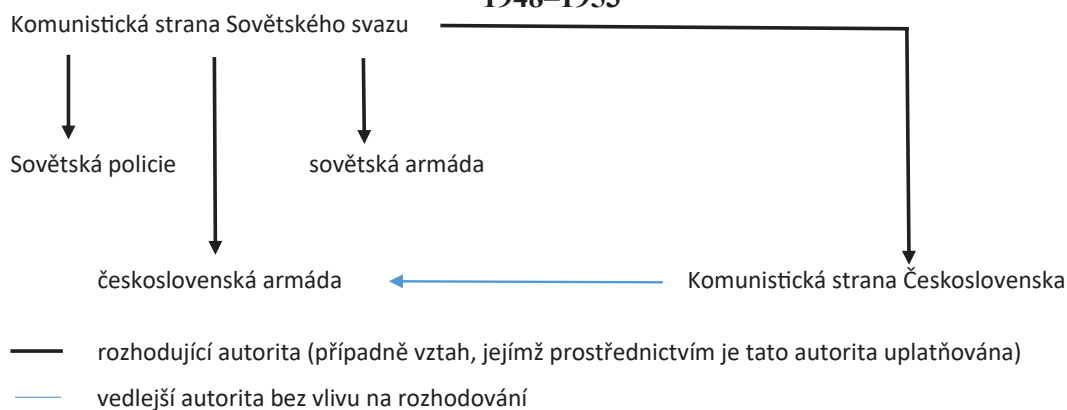

tak i dlouhodobějším, více strategičtějším, horizontu. V 50. letech převládla nekritická představa o neomylnosti sovětského vojenského umění, které však objektivně dovedlo SSSR k vítězství nad nacismem a do postavení světové velmoci. Spolu s nedemokratickými poměry v tehdejší Československu však situace nemohla směřovat k jinému cíli, než k příklonu domácího vojenského teoretického myšlení k šablonám a algoritmům, které vyhovovaly vojensko-politickým zájmům Moskvy. A právě ideologická a politizující klišé velmi často umlčela skutečné odborné názory na vedení války a výstavbu československé armády. A to navzdory situaci, kdy sovětský vývoj zřetelně doháněl původní náskok USA v oblasti vědecko-technického rozvoje. Týkalo se to zejména konce amerického monopolu na držení jaderných zbraní nebo prudkého nástupu ve vývoji sovětské raketové techniky.

V roce 1968 tuto nepříliš povzbudivou atmosféru v prostředí československého vojenství kritizoval plukovník Josef Průša, jenž ve druhém čísle tehdejšího nejprestižnějšího vojenského periodika *Vojenská mysl* výslovně uvedl: „*Tam, kde doktrinní a ostatní „autorita“ jakéhokoli druhu jsou v rozporu nebo nesouladu s objektivní skutečností, tam je nejen možné, ale i nezbytné v teoretické oblasti se nebát rozporu s jakoukoli autoritou, tedy i rozporu s řády, předpisy, oficiálními názory a doktrínou. Vždyť i jen zběžný pohled do historie nám ukáže, že většina pokrokových myšlenek, většina nových objevů mohla být realizována jedině cestou rozporu s „autoritou“. A kdyby naši předchůdci ve vojenskovědecké práci nedospěli k rozporům s platnými tehdy řády a doktrínami, platily by ještě dnes řády z doby Marie Terezie*“.⁶⁵ Nic nemohlo vyjádřit přesněji důsledky naprosté sovětizace vojenství tak, jak ji přinesl komunistický převrat v únoru 1948. Nezávisle vzato, ona strnulost pramenila nejen z mocenského tlaku Moskvy, nýbrž též z jistého okouzlení vítěznou sovětskou doktrínou a strategií, které však zvratu ve válce dosáhly spíše díky nepředstavitelným lidským a materiálním obětem občanů SSSR, než na základě vlastní propracovanosti a myšlenkové převahy.

Relativní rovnováha sil ve vztahu mezi komunistickou stranou a armádou 1948–1953

Zdroj: Condoleeza RICE, *Sovětský svaz a československá armáda 1948–1983. Nejisté spojení*, Praha 2005. s. 221.

65 Josef PRŮŠA, *Vojenská mysl – tribuna teoretického vření*, *Vojenská mysl* 18, 1968, s. 11–13.

Nicméně v dlouhodobé perspektivě právě myšlenková sterilita a všudypřítomný dogmatismus otevřely stavidla reform, které přineslo do oblasti domácího myšlení o válce a armádě Pražské jaro. A tyto ideje, i když umlčeny pod pásy tanků invazních vojsk, znamenaly rozhodný domácí přínos pro doktrínu, strategii i vojenské umění. Z totální podřízenosti ČSLA, která měla být vždy připravena bojovat za sovětské zájmy i v podmínkách použití zbraní hromadného ničení a vystavit tak nebezpečí zničení celé Československo a jeho společnost, se zrodily reformní myšlenky domácích vojáků a odborníků. V krystalicky čisté podobě je obsahovalo zejména „Memorandum 68“, které varovalo před riziky zatažení naší země do absolutní jaderné války, jež by nevyhnutelně směřovala k zániku Československa jako státní a národní jednotky. Zásadní myšlenky směřující k přestavbě branného systému ČSSR vznikly na konci 60. let jako prudká reakce na nereálné až sebezníčovající tendence v koncepci obrany a výstavby armády tak, jak je v perspektivě pounorového vývoje načrtly předchozí řádky.

The Sovietization of Czechoslovakian Thinking about War after February 1948 (Summary)

The year 1948 marked a fundamental transformation in Czechoslovak strategy and military doctrine. The ideas contained in the Kosice government program of April 1945 were fully enforced. The Soviet army and Soviet military art became an unquestionable model for building of domestic armed forces. It was a dogma, whose questioning could also bring criminal sanctions. Czechoslovak military doctrine ceased to exist. Priority was given to Marxist ideas about war and the army, which were based on the broad economization and politicization of military theory. In general, Soviet military science underestimated the operational-technical aspects and, on the other hand, emphasized political or moral questions. Stalin's theses about the permanently acting factors in the war were seen as the starting points for all thinking. On this basis, the role of nuclear weapons in the modern military has been underestimated, although this has not in any way undermined the development of Soviet nuclear assets. The mentioned above was transferred to Czechoslovakia due to the influence of Soviet educational system and Soviet military advisors. The release process was brought after the 20th Congress of the Soviet Communists in 1956. It was nothing else, that the Sovietization of the Czechoslovak military, that brought the basic initiatives for the 1968 reforms.